

El saber: la llengua comuna de la Mediterrània que era una mena de català

Autor: Marc Pons

Data de publicació: 11-10-2023

El saber, que es pot considerar un dialecte del català medieval, va ser la llengua franca del comerç a la Mediterrània.

Maḍna Maỵrqa (actual Palma, Mallorca), abril de 1115. Fa 908 anys. Un exèrcit aliat, format per les hosts dels petits dominis independents de Barcelona, Montpeller, Niça i Pisa, vencia la resistència dels defensors de Maḍna Maỵrqa i entrava a la ciutat. Aquell assalt era la culminació de diverses operacions de saqueig i destrucció de diversos ports àrabs d'Eivissa i de Mallorca que albergaven la pirateria musulmana. En el decurs d'aquella campanya, que remuntava a l'any anterior, els diferents partícips d'aquell exèrcit aliat van utilitzar un vehicle de comunicació comú: una llengua franca que, en el decurs del temps, adquiriria una importància cabdal. El saber, que és com va ser anomenat aquell pidgin, seria la llengua del comerç i de la navegació a la Mediterrània fins a principis del segle XIX.

Com sorgeix el saber?

A cavall de l'any 1000, coincidint amb l'etapa més crítica del poder central o reial a l'Europa de l'època, es va produir una explosió d'independències de petits dominis, sobretot a la Mediterrània occidental. Durant el segle X, Barcelona, Montpeller o Niça van escapar del domini de la monarquia francesa; i Gènova, Lucca o Pisa es van escapolir de les urpes de l'emperador alemany. Aquests petits dominis independents, articulats com a comtats o com a senyories (en definitiva, com a repúbliques coronades o com a repúbliques plebees), tenien un element en comú: basaven la seva riquesa en el comerç marítim, i en aquest context polític i econòmic era necessari un instrument comú de comunicació. El professor Carles Castellanos —de la UAB—, en la seva investigació, revela que aquest pidgin ja està articulat abans del canvi de mil·lenni.

Com es forma aquell primer saber?

La Mediterrània sempre ha estat un espai de trobada i d'intercanvi, i el xoc de civilitzacions (la fractura política i cultural entre les dues ribes del mar) no va afectar els intercanvis comercials. El saber és una de les proves més evidents que aquests encontres comercials mai van desaparèixer. Un altre cop, el professor Castellanos explica que el saber va sorgir pel contacte entre els navegants i els comerciants de les dues ribes de la Mediterrània occidental: la del nord, de llengües neollatines (com, per exemple, el catalanocità); i la del sud, de llengües amaziga i àrab. En la composició d'aquestes llengües (la influència de cada una en la formació del seu corpus lèxic) hi jugarien factors com la força política i econòmica de cada un dels actors que hi intervenien. No oblidem que llengua i poder sempre han anat junts.

Català-occità-provençal

Al voltant de l'any 1000, i durant la resta de l'edat mitjana (del segle XI al XV), la llengua popular de Barcelona, de Montpeller, de Tolosa, de Marsella o de Niça era pràcticament la mateixa. De fet, en l'àmbit acadèmic i fins a inicis del segle XX, es considerava que el català i les tres variants de l'occità —llenguadocià, provençal i gascó— formaven un mateix sistema lingüístic. Tot això ve a propòsit de la composició del saber. Segons els estudiosos d'aquest fenomen —especialment el professor Castellanos—, el saber primigeni (el que va sorgir i es va desenvolupar durant l'edat mitjana) seria un sincretisme de catalanocità (la llengua de l'arc mediterrani, entre Barcelona i Niça), de lígurtoscà (la llengua de la cornisa tirrena, entre Gènova i Pisa) i d'amazigàrab, que es parlava a la costa nord-africana entre Orà i Trípoli.

La falsa presència del castellà

Alguns articles generalistes del saber afirmen sense rubor que aquest pidgin és un sincretisme entre castellà i italià. Això és totalment fals. Quan va sorgir el saber (segles X-XI), els castellans encara no havien assolit la costa mediterrània (no ho farien fins al 1245), i, per tant, no tenien ni marineria ni negoci al vell Mare Nostrum. En canvi, el que sí que és cert és que, superada l'edat mitjana (segle XVI) la progressiva incorporació de mariners i comerciants andalusos a les rutes comercials mediterrànies es traduiria en una important incorporació de lèxic castellà al saber. I pel que fa a l'italià, tres quarts del mateix. L'italià és una llengua contemporània creada després de la unificació política d'Itàlia (1860). Defensar que la llengua italiana ha influït en la composició del saber només es pot entendre quan es confon ligurtoscà medieval amb italià contemporani.

En què s'assemblaven el saber i el catalanocità medieval?

El saber, creat per a facilitar la comunicació, evitava la conjugació dels verbs, de manera que totes les accions s'expressaven en infinitiu. Seria, per dir-ho col·loquialment, com s'expressaven els indis americans en els westerns de Hollywood. I aquí, en aquest punt, és on es fa més evident la influència catalana: els infinitius del saber medieval són sempre acabats en -ar o en -ir, com en el catalanocità medieval, a diferència del sistema lingüístic ligurtoscà, més fidel a la llengua mare llatina i que conservava les terminacions en -are o en -ire. En saber, un armador li preguntaria a un mariner que es volia enrolar, però que tenia mal aspecte: “ti estar bono?” (‘tu estar bo?’). O un macip de costa (un estibador portuari medieval) que desestibava la càrrega d'un comerciant li deixava un espai al bot i li preguntava: “ti venir aquí?” (‘tu venir aquí?’).

En què més s'assemblaven el saber i el catalanocità medieval?

El saber va ser una revolució lingüística que tenia el propòsit de facilitar la comunicació en els intercanvis comercials. La seva composició es va simplificar i adequar al màxim. Els catalans eren cada cop més presents al mar, i en els textos del saber trobem una gran quantitat de substantius que són com en el catalanocità de l'època. Una bona colla de substantius del saber acaben amb les terminacions -ato o -ir, característiques del catalanocità medieval. Alguns exemples serien els substantius: forato (‘forat’), deserto (‘desert’), joco (‘joc’), olio (‘oli’), fugo (‘foc’), els adjectius: vergonyoso (‘vergonyós’) o els verbs: mirar, prometer, tenir, cridar, consolar o impedir. Aquesta influència és tan evident que en el lèxic saber apareixen substantius del català que el temps no ha modificat, com per exemple: caserna, germana, mantega, riu o taca.

Mapa dels consolats de mar catalans a la Mediterrània / Font: Museu Marítim de Barcelona.

Durant dos segles llargs (XII a XV), Barcelona —i, per extensió, Catalunya— va ser una superpotència militar i econòmica que va disputar el lideratge de la Mediterrània a Gènova i a Venècia, quan no el va ostentar en solitari. Els consolats de mar catalans escampats arreu de la Mediterrània van ser, sempre, focus de l'expansió marítima catalana i, en alguns casos, plataformes de la conquesta militar catalana. Eren, com defensa la professora Coral Cuadrada, de la URV, nuclis de projecció del model colonitzador català, de factura mercantil i de tradició grega i que, posteriorment, inspirarien les empreses colonitzadores angleses i neerlandeses al Nou Món. Els consolats de mar, màxima expressió de la força política i econòmica catalana en la plenitud medieval de Barcelona, universalitzarien el dret marítim català i el sabir.

Marc Pons

Podeu llegir l'article original a través del següent enllaç:

https://www.elnacional.cat/ca/cultura/sabir-llengua-comuna-mediterrania-mena-catala-marc-pons_955977_102.html